

Hledání identity v kontextu současné evropské migrační krize

Finding Identity in the Context of Contemporary European Migrant Crisis

doc. VÁCLAV SOUKUP, CSc.

Ústav etnologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: vaclav.soukup@ff.cuni.cz

Do redakce doručeno 20. ledna 2016; k publikaci přijato 12. září 2016

Mgr. ANDREA MANOVÁ

Ústav etnologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: andrea.manova@seznam.cz

ABSTRAKT:

Předmětem studie je teoretická analýza a interpretace zdrojů a důsledků krize osobní a kulturní identity v kontextu evropské migrační krize. Zvláště pozornost je věnována vlivu exogenní kulturní změny a s nimi spjatým procesům akulturace, které představují významný faktor proměn identity jak přistěhovalců, tak hostitelské majoritní kultury. Studie upozorňuje na problémy, s nimiž se cizinci potýkají v průběhu své adaptace na nové sociokulturní prostředí, i na nepřipravenost přijímajících států z hlediska národnostní a migrační politiky, která je vůči přistěhovalcům uplatňována. Cílem této studie je hlubší zamyšlení nad probíhajícími migračními procesy prostřednictvím gnoseologických kategorií kultura, kulturní změna a transmigrace.

ABSTRACT:

The object of the study is a theoretical analysis and interpretation of the sources and consequences of the personal and cultural identity crisis in the context of the European migration crisis. Special attention is paid to the impact of exogenous changes of identity and acculturation processes as a key factor changes of immigrants personality. The study highlights the issues that foreigners face in the course of their adaptation to a new cultural environment, as well as the unpreparedness of the receiving states in terms of national and migration policy that is asserted to immigrants. There are various aspects to be applied on the analysis of the current European refugee crisis. This work does not aspire to an analysis of economic, political, or demographic consequences of the foreigners arrival to EU countries. The aim of this study is a deeper reflection on the ongoing migration processes through categories of culture, transmigration and cultural change.

KLÍČOVÁ SLOVA:

kultura, kulturní změna, transmigrace, identita, kulturní software

KEYWORDS:

culture, cultural change, migration, identity, transmigrants, cultural software

KOŘENY KRIZE IDENTITY V KONTEXTU EVROPSKÉ UTEČENECKÉ KRIZE

Jedním z důsledků rozsáhlých migračních procesů, které se staly významným zdrojem současných globálních procesů kulturní změny, je nárůst krize identity¹. Jedná se o problém transkulturního a celosvětového charakteru, neboť zahrnuje jak přeměnu identity dříve relativně autonomních sociokulturních systémů², tak transformaci etnické, sociální, národní, kulturní i osobní identity milionů konkrétních lidí. V současné době se krize identity netýká pouze jednotlivců, ale ovlivňuje celé etnické skupiny a národy, jež se ocitly v akulturačním kontaktu a procházejí fází intenzivní exogenní i endogenní kulturní změny³. Stále důležitější kulturní kategorií, která se stala součástí „světa v pohybu“ a předmětem výzkumů „antropologie současných světů“, je fenomén „vědomé kulturní identity“ (Eriksen 2008: 336–338). Z historické perspektivy sehrálo při formování identity lidské osobnosti významnou roli osvícenství, které bylo založeno na pojetí člověka jako „plně centralizovaného, sjednoceného jedinice, obdařeného schopností rozumu, vědomí a jednání, jehož střed tvořilo vnitřní jádro, které se poprvé vynoří, když se subjekt narodí, a po celou jeho existenci se s ním rozvíjí – přičemž zůstává v podstatě stejné, tj. souvislé či se sebou ‚identické‘“ (Hall 1992: 275). Toto esenciální pojetí lidské identity bylo přehodnoceno v období nástupu moderní

doby, kdy si sociologové uvědomili, že vnitřní osobnostní jádro tvořící základ identity již není stabilní a neměnné, ale naopak se „formuje a mění v neustále probíhajícím dialogu s kulturními světy, vně a identitami, které se nabízejí“ (Hall 1992: 275). Tato koncepce identity byla v průběhu 20. století rozpracována zejména v rámci symbolického interakcionismu. K utváření homeostatického vztahu mezi osobní identitou a vnějším kulturním světem dochází v průběhu sociální interakce, kdy jednotlivec interiorizuje kulturní významy a hodnoty. Vztah člověka a kulturního kontextu, v němž se pohybuje se tak stává navzájem více sjednoceným a předvídatelným. Tuto situaci ale radikálně změnila doba postmoderny, která dříve komplexní a integrovanou identitu destrukovala. V postmoderním světě, pro který je charakteristická dekonstrukce velkých metapříběhů, interakce prolínající se kultur a pluralita možných interpretací reality, se dříve pevná identita „začíná tříštit – skládá se nikoliv z jedině, ale z několika, někdy si odporujících či nevyhraněných identit“ (Hall 1992: 276). Významnou roli při formování postmoderní „tekuté“ identity, která již nemá ustálenou a trvalou esenciální podstatu, sehrály na sklonku 20. století rozsáhlé migrační procesy, při kterých se miliony nomádů ocitly v pro ně novém a neznámém kulturním kontextu.

1 Pojem identita není míněna totožnost, ale vztah souvazečnosti jedince nebo sociální skupiny k instituci, etnicitě, kultuře, národu nebo státu. Na úrovni jednotlivce pocit a stav identity vystupuje jako uvědomování si své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních. Na úrovni sociálních skupin se jedná o sdílené a celostní prožívání a interpretování kolektivní identity v taxonomiích a kategoriích „my a oni“.

2 Kategorii sociokulturní systém používáme jako označení systémově spjatých nadbiologicky vytvořených prostředků a mechanismů (artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí), které využívají příslušníci určité společnosti k adaptaci k vnějšímu prostředí.

3 Příčinou exogenní (vnější) kulturní změny jsou procesy migrace a kulturní difuze, zatímco zdrojem endogenní (vnitřní) kulturní změny je lidská invence a inovace, jež probíhá uvnitř dané společnosti.

V průběhu lidských dějin vždy hrály procesy migrace a kulturní difuze významnou roli jako faktory kulturní změny a následné transformace odlišných sociokulturních systémů⁴. V novověku k akulturačním proměnám světa přispěla zejména evropská koloniální expanze, která radikálním způsobem globálně změnila kulturní obraz světa. V průběhu 16. až 19. století evropské koloniální mocnosti zničily nebo zásadním způsobem modifikovaly nesmírné množství původně unikátních a autonomních domorodých kultur Afriky, Ameriky, Asie, Austrálie a Oceánie. Ve 20. století k exogenní kulturní změně výrazně přispěly obě světové války, které měnily hranice národních států a stimulovaly migrační procesy. Ve druhé polovině 20. století se významným faktorem exogenní kulturní změny stal rozpad světové koloniální soustavy. Do Velké Británie, Francie, Nizozemska, Španělska nebo Portugalska migrovalo z jejich bývalých kolonií stále více lidí toužících po lepším životě. Tito přistěhovalci se od Evropanů neodlišovali pouze svým vzhledem a etnickou příslušností, ale také jiným způsobem života a odlišnými představami o kulturních normách, idejích a hodnotách. Jinými slovy, do Evropy přicházeli lidé, kteří vyrůstali v odlišné kultuře a byli nuceni se v nových podmínkách stát součástí hostitelské majoritní kultury. Již v postkoloniálním období se tak objevily palčivé otázky, jak k příchozím s odlišnou kulturou přistupovat. Mají být cizinci bezvýhradně asimilováni nebo tolerantně integrováni? Může být klíčem k adekvátnímu soužití politika multikulturalismu? V neposlední řadě se postupně vynořila otázka, jaké důsledky bude mít v dlouhodobé perspektivě život v nové kultuře pro psychiku a osobnostní konfiguraci imigrantů. Jak se změní jejich osobnostní a kulturní identita? Antropologové v této souvislosti hovoří o existenci takzvaných „polovičatých“ (halfies) totožností lidí, jejichž rodiče pocházeli z odlišných kultur a předali jim dvojí kulturní identitu (Narayan 1993).

Stále aktuálnější je také otázka, na níž zatím nebylo možné predikovat správnou odpověď. Totiž „kým“ budou potomci imigrantů v následujících generacích? Kde budou hledat, budou-li hledat, kořeny své vlastní identity. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že přistěhovalci jsou zvláštním typem menšiny, neboť pokud nejsou majoritní kulturou zcela asimilováni, mohou se stát také specifickým typem subkultury nebo dokonce kontrakultury⁵. Tradiční antropologické a sociologické výzkumy imigrantů přicházejících do hostitelské země z chudých zemí byly orientovány na problematiku: (1) Projevů diskriminace nebo negativních postojů ze strany příslušníků majoritní kultury; (2) Vztahů mezi původní kulturou imigrantů a většinovou kulturou sdílenou příslušníky hostitelské země; (3) Sociálních vazeb a sítí, jež udržují přistěhovalci s místem svého původu; (4) Strategii užívanou imigranty k udržení původní skupinové a kulturní identity; (5) Konstrukci identity vytvářenou prostřednictvím kontrastů existujících mezi majoritní a minoritní kulturou (Mason, Rex 1986, Georges 1990, Olwig 1993, Eriksen 2008).

Jedním z důležitých výsledků výzkumů věnovaných vztahům vznikajícím kontaktem se světem „těch druhých“ je poznání, „že politika identity slouží ke zveličení určitých sociálních odlišností, které jsou vnímány jako závažné. V jistém smyslu lze tvrdit, že se snaží proměnit svět plný malých odlišností ve svět tvořený několika obrovskými rozdíly, zejména těmi, jež souvisejí s národností, etnickou identitou, náboženstvím nebo územní soudržností“ (Eriksen 2008: 350).

Příchod a následná přítomnost „těch druhých“ v mnoha bohatých západních zemích vyvolaly diskuze na téma imigrační politiky a postojů „domorodců“ k lidem, kteří do hostitelské země přinášejí ideje a normy chování spjaté s odlišnou kulturou. Problémy spjaté se soužitím příslušníků odlišných kultur se staly velmi aktuální zejména na přelomu 20. a 21. století v souvislosti s evropskou utečeneckou krizí. Evropská civilizace v tomto období zažívá masový přesun obyvatelstva, který je zapříčiněn jak vojenskými konflikty, politickou nestabilitou a občanskou válkou v zemích Blízkého východu a severní Afriky, tak touhou lidí po šťastnějším životě ve vyspělých západoevropských a skandinávských zemích Evropské unie. Do vyspělých zemí Evropské unie proudí stále větší množství přistěhovalců nejen z válkou zmítaného Blízkého východu, ale také ze severní a subsaharské části Afriky, kde místní obyvatelé k cestě do Evropy motivují také ekonomické důvody. V letech 1996 až 2011 byl počet uprchlíků relativně stabilní, ale od vypuknutí syrské války v roce 2011 počet uprchlíků každoročně narůstá. Celkem bylo na světě v roce 2015 na útěku ze svých domovů 65,3 milionu lidí. Pod vlivem místních válek a konfliktů se 40,8 milionu lidí přesunulo do bezpečnějších míst ve svých státech. Hranice svých zemí překročilo dalších 21,3 milionů osob. Největší množství běženců pochází ze Sýrie, Afganistánu, Burundi a Jižního Súdánu. Nejvíce uprchlíků (asi 4,41 milionu) se přesunulo do Afriky, zatímco Evropa v roce 2015 přijala 4,39 milionu lidí, což byl oproti předchozímu roku nárůst o 43 procent.

Na problém evropské utečenecké krize lze nahlížet ze dvou různých úhlů pohledu. Prvním z nich je humanitární hledisko, které zaujímají organizace a instituce, které poskytují utečencům finanční, materiální, vzdělávací, osvětovou a duchovní pomoc a to jak v domácím, tak i v zahraničním prostředí. Tyto organizace a instituce apelují na univerzální lidské hodnoty a právo člověka na život v důstojných podmínkách. Jejich cílem je řešit nebo alespoň zmírňovat migrační problémy, které se projevují na globální, lokální, kulturní i sociální úrovni. Druhé možné hledisko k evropské utečenecké krizi akcentuje racionální úhel pohledu. Tento přístup klade důraz na využití vědeckých teorií a aplikaci poznatků společenských věd nebo informací získaných na základě empirických dat, konkrétních historických událostí, životních situací a lidských zkušeností. Význam humanitárního hlediska je nezpochybnitelný. Problém jeho efektivní aplikace ale spočívá v tom, že instituce a organizace, které humanitární pomoc utečencům poskytují, často nedisponují

⁴ Pojem sociokulturní systém používáme pro označení relativně autonomního, vnitřně integrovaného systému artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí, které sdílí příslušníci určité společnosti.

⁵ Pojem subkultura používáme pro označení skupiny lidí, která se sdílenými artefakty, sociokulturními regulativy a idejemi do značné míry odlišuje od majoritní kultury, v jejímž rámci existuje. Kontrakultura představuje typ subkultury, jejíž příslušníci se svými postoji a aktivitami dostávají do konfliktu s majoritní kulturou.

dostatečným množstvím finančních prostředků. Aplikace racionálního hlediska, které se při řešení utečenecké krize pokouší využívat vědecké poznatky, vyvolává v současné době spíše rozpaky. Řada indicií totiž naznačuje, že věda není schopná na migrační krizi adekvátně reagovat, doporučovat relevantní opatření ani predikovat její potenciální důsledky.

Skutečnost, že podhoubím současné migrační krize jsou vojenské, politické, náboženské a občanské nepokoje probíhající v islámském světě způsobila, že evropská civilizace čelí multifaktorovému sociokulturnímu střetu. Důsledky migrace navíc vyvolaly řadu problémů, na které společenské vědy dosud nedokázaly adekvátně reagovat. Z tohoto hlediska je paradoxní, že k evropské utečenecké krizi se více vyjadřují politici, ekonomové a demografové, než vědci, kteří se primárně etnickými procesy zabývají – kulturní antropologové, etnografové a etnologové. K růstu hysterie kolem migrační krize výrazně přispívají massmédiá, která často v honbě za senzací selektivně modifikují realitu. Stále větší roli při interpretaci příčin a důsledků migrace hrají také různé politické konspirační teorie, jejichž tvůrci široké veřejnosti předkládají spekulativní hypotézy, čímž přispívají k šíření fám a nepodložených domněnek. Paradoxem je také to, že utečeneckou migrační vlnu se v současné době snaží řešit Evropská unie, přestože zdroje této krize se nachází v islámském světě. Lidem postiženým válkou a občanskými nepokoji by totiž mohly účinně pomoci některé z teritoriálně bližších, relativně bohatých islámských zemí. Faktem ale zůstává, že počet přijatých utečenců v bohatých arabských zemích, je v porovnání s počtem lidí přicházejících do Evropy podstatně nižší. Proto došlo k tomu, že se migrační krize stala politickým, ekonomickým a sociálním problémem Evropy a nikoliv prosperujících částí islámského světa, který je přítom svými historickými a kulturními kořeny utečencům podstatně bližší. V této souvislosti lze mluvit o selhání evropské politické elity, která dopustila, že Evropská unie primárně řeší problémy vyvolané utečeneckou krizí až na svém vlastním území. Účinnou ekonomickou a humanitární pomoc by totiž bylo možné běžencům poskytovat ještě před jejich hromadným exodem mířícím do Evropy. Stejně jako v medicíně, i při řešení utečenecké krize, je efektivnější prevence nežli nákladná léčba důsledků, kterou nemoc vyvolala. Prevencí v tomto případě rozumíme široké spektrum investic, které by mohly ještě na území „vně Evropy“ přispět k ekonomické, sociální a bezpečnostní stabilizaci života lidí, jež se pod vlivem lokálních konfliktů ocitli na útěku. Slovy vojenského experta na meziná-

rodní vztahy Otakara Foltýna: „*Tisíc eur vynaložených na uprchlíka přímo na Blízkém východě má daleko větší přínos než tisíc eur vynaložených na uprchlíka v Německu.*“ (in Köpplová 2015: 51)

Při řešení otázek věnovaných krizi identity v kontextu evropské utečenecké krize si je nezbytné uvědomit, že proměna kulturních i osobnostních identit přistěhovalců přicházejících v masivním počtu na jednom území má dopad na národní identitu státu, jehož součástí se imigranti v případě získání nového občanství stávají. Národní identitu lze vymezit prostřednictvím čtyř klíčových a konstitutivních kategorií. Jedná se o (1) jazyk, (2) historii, (3) území a (4) sebeuvědomění. Proměny národní identity v širších jazykových, historických, geografických a sociálně psychologických souvislostech je možné prezentovat na příkladu poválečného Německa. Druhá světová válka po sobě na území Německa zanechala nejen hodně lidského utrpení, ale i rozsáhlé materiální škody a velké množství zraněných nebo mrtvých obětí. Tato situace se negativně projevila v podobě negativní demografické křivky a nedostatku pracovních sil, jež byly nezbytné pro obnovu zničené země a její materiální infrastruktury. Na stavební práce ale nebylo potřeba vzdělaných dělníků, a proto začali na území Německa přicházet za prací především manuálně zruční muži z jiných zemí. Deficit pracovně produktivní německé mužské populace tak vyvolal poválečnou migrační vlnu přistěhovalců. Tehdejší vláda západního Německa uzavřela mezistátní smlouvu o nábore pracovníků s Tureckem, Tunisem, Jugoslávií, Marokem, Španělskem, Itálií a Řeckem. Předmětem uvedené smlouvy byla dohoda o přijetí pracovních sil přicházejících z cizích zemí. Délka pobytu těchto pracovníků, využívaných především pro manuální práce, ale měla být časově omezena. Tento plán přísunu pracovní síly do Německa byl založen na naivní koncepci tehdejší imigrační politiky, konkrétně na předpokladu, že cizinci v zemi setrvají pouze po dobu stanovenou uzavřenou pracovní smlouvou a následně, po jejím uplynutí, se vrátí zpět do zemí svého původu. Účastníci mezistátní dohody si vůbec neuvědomovali důsledky toho, že na jednom geografickém území se dostanou do vzájemné sociální interakce příslušníci odlišných kultur, disponující různými jazyky, jinou osobnostní konfigurací, odlišnou náboženskou zkušeností a historickou tradicí. Obecně je možné konstatovat, že německá imigrační politika podcenila determinující vliv kultury, která vystupuje v podobě sdílených kulturních hodnot, norm a idejí. Kulturu si lidé osvojují v průběhu

socializace a enkulturace. V průběhu těchto procesů se kultura stává nedílnou součástí lidské mysli a jako negenetický mentální software aktivně ovlivňuje způsob života lidí.

Skutečnost, že se na území Německé spolkové republiky ve stále větší míře trvale usazovali přistěhovalci z Turecka a dalších islámských zemí, tak otevřela otázku, zda a jakými prostředky lze ze strany majoritní společnosti získat sociální kontrolu nad lidmi, kteří disponují odlišným mentálním kulturním softwarem. V podobné situaci se dlouhodobě ocitly po rozpadu koloniální soustavy také bývalé koloniální mocnosti západní Evropy, kam postupně proudilo stále větší množství lidí z jejich bývalých kolonií. Zamysleme-li se nad tímto problémem z dlouhodobější perspektivy, můžeme konstatovat, že tehdejší průběh příchodu cizinců do Evropy připomíná současnou situaci. Konkrétně do poválečného západního Německa, za muže, kteří se sem vydali za práci a lepším životem, po určitém čase přicestovaly manželky, děti, případně přítelkyně a později i další příbuzní. Současně pro nově příchozí přibýly možnosti prohlubování pracovní kvalifikace, růstu vzdělávání a postupné integrace do majoritní společnosti. Při řešení problémů soužití příslušníků odlišných kulturních minorit v širším kontextu majoritní kultury se stále více objevovaly pojmy jako multikulturalismus, integrace nebo asimilace. Konkrétní země západní Evropy, které byly migrací v důsledku své koloniální minulosti nejvíce zasaženy, stejně jako Německo, jež imigranty na své území po válce dobrovolně pozvalo, ale nedokázaly zvolit jednotnou a účinnou imigrační politiku. Velmi optimistickými se ukázaly například představy, že třetí generace přistěhovalců z muslimských zemí bude již plně integrována do majoritní kultury. V souvislosti s růstem islamismu jsou to ale naopak příslušníci této generace, kteří se ve snaze hledat kořeny své původní kulturní identity radikalizují a vykazují ve vztahu k majoritní kultuře rysy kontrakultury.

Stále více se také projevuje problematičnost multikulturní politiky, která v některých západoevropských městech vyvolala neřiditelný růst teritorií mající podobu slumů, v nichž žijí převážně cizinci, kteří zde uplatňují svoje vlastní normy a představy o způsobu života včetně prosazování principů šaría. K radikalizaci islamismu přispívají také špatné sociální podmínky, v nichž jsou často nuceni přistěhovalci žít a limitované možnosti jejich dobrého ekonomického uplatnění na trhu práce. Chudé předměstské čtvrti, které jsou často obydlené z větší části cizinci a sociálně slabým domácím obyvatelstvem, se tak stávají místem

prohlubujícím sociální konflikty, které někdy přerůstají v projevy násilí. Toto prostředí je živnou půdou pro propagaci radikálního islamismu ze strany teroristicky orientovaných organizací nebo Islámského státu. Výsledkem je, že mezi aktéry teroristických útoků provedených na území Evropské unie, jsou překvapivě příslušníci třetí generace přistěhovalců. Ti, často pod vlivem islamistické propagandy, sociální frustrace nebo touhy revitalizovat své původní kulturní kořeny, někdy vyjadřují svoji identitu prostředky extrémního džihadismu. Svůj podíl na nárůstu negativních postojů muslimů vůči Západu mají ale také pocity ponížení, které vyrůstají z postkoloniální situace a faktu, že v minulosti Okcident ve vztahu k Orientu často vystupoval z pozice vojenské síly a mocenské převahy. „K přímé podpoře teroristů, jejichž krutost a obratnost neměly v dějinách lidstva obdoby, nevede ani islám, ba ani chudoba. Vede k nim spíš tíživé ponížení, které poznamenalo země třetího světa.“ (Pamuk 2001: 18).

CIZINCI, TRANSMIGRANTI A TRANSNACIONÁLNÍ MIGRACE

Paralelně s existencí islamisticky orientovaných kontrakultur, které se negativně vymezují proti majoritní kultuře hostitelských zemí, probíhá v mnoha evropských zemích úspěšná integrace cizinců, jejímž výsledkem jsou často smíšené sňatky, bilingvismus potomků a vznik transkulturních nebo vícenásobných identit. V průběhu integrace cizinců do kultury Západních společností ale i nadále sehrává důležitou roli náboženství jako významná součást původní kulturní identity imigrantů. V současné době se odhaduje počet muslimů žijících v celé Evropě na 15 milionů. Vzhledem k probíhající evropské migrační krizi je ale tento údaj relativní. Dnes nelze například exaktně odhadnout, kolik milionů muslimů bude žít na území Evropy v roce 2020. Při řešení problémů spjatých s masovým příchodem muslimů není možné se omezit pouze na ekonomické, politické nebo demografické důsledky migrace. Problémy vycházející z integračního procesu jsou totiž primárně kulturní povahy, jinými slovy, islámští utečenci, dříve označovaní jako přistěhovalci, mají totiž tendenci odmítat jakoukoliv formu integrace do většinové společnosti. Tento postoj často nabývá podoby dobrovolné revolty proti kulturnímu modelu hostitelské země. Pro mnoho přistěhovalců navíc fenomén integrace splývá s požadavkem přijmout hodnotový systém majoritní kultury, a to je pro ně přijatelné jen z části. Cizinci často za příčinu problémů uvádějí neochotu státních institucí a jejich zaměstnanců začlenit je do majoritní společnosti jako partnery. To je však z racionálního i legislativního hlediska

skutečně náročné a v první fázi integrace téměř nemožné. K tomu, aby se přistěhovalci stali plnohodnotnými partnery domorodců, musí získat dobrou kompetenci v jazyce hostitelské země. Získání adekvátního sociálního statusu majícího „punc“ partnerství vyžaduje vedle komunikačních schopností také kompetence v oblasti vzdělání nebo profesní způsobilosti. V neposlední řadě je důležitou podmínkou úspěšné integrace cizinců do společnosti hostitelské země jejich schopnost adekvátně vnímat a interpretovat místní kulturu a úspěšně se pohybovat v institucionální síti hostitelské země.

Cizinec přicházející do země s odlišnou kulturou naráží na několik bariér. Již po vstupu do cizí země prochází obvykle kulturním šokem, který je vyvolán neznámými nebo špatně „čitelnými“ vzorci chování, odlišnými normativními a hodnotovými systémy, pocity psychické deprivace způsobené steskem po domově a celou řadou dalších faktorů včetně neklidu vyvolaného působením cizí krajiny, klimatu nebo dosud pro něj nezvyklými potravními návyky. Cizinec je navíc ze strany domorodců vystaven projevům nedůvěry. Je totiž z jejich perspektivy „člověk bez minulosti“, který nedisponuje sociálním statusem, jenž umožňuje predikovat jeho chování. Domorodce také zneklidňuje, že cizinec není povinen respektovat „idoly jejich kmene“. Každá kultura totiž v souladu se svým hodnotovým a normativním systémem preferuje určitou třídu kulturních prvků, které jsou předmětem posvátné úcty a obdivu. Tyto idoly ale mohou být cizincům, pocházejícím z jiné kultury zcela lhostejné. K růstu xenofobie samozřejmě přispívá také strach domorodců „z neznámého.“ Ten je posilován skutečností, že se cizinec při překladu jazyka i místních vzorců chování při jejich interpretaci dopouští chyb. Ocitl se totiž v situaci, kdy pro něj nefunguje „myšlení jako obvykle“. Výsledkem je nejen nežádoucí „šum“ v komunikaci, ale také narůstající psychický stres vyrůstající z chyb, jichž se cizinec v transkulturní komunikaci dopouští (Schutz 1944, Disman 2002: 326–340, Soukup 2011: 256–259). Tento stres je ale oboustranný. Cizinec v jemu neznámém světě zmateně tápe, zatímco domorodce ztrácí schopnost adekvátně interpretovat a predikovat cizincovo jednání. Postoj příslušníků majoritní společnosti k cizincům v tomto smyslu výstižně popsal Zygmunt Bauman: „Cizinci znamenají nedostatek jasnosti: nikdo si nemůže být jistý tím, co udělají, jak budou reagovat na jeho činy; nikdo nedokáže říci, jestli jsou přáteli nebo nepřáteli. Není proto vyhnutí, člověk je nutně vnímá s jistým podezřením.“ (2004: 109). Postoj k cizincům negativně ovlivňuje

také předsudečné stereotypy, jejichž součástí je často snaha jinakost „démonizovat“. Předsudky vůči cizincům navíc nemají vliv pouze na jejich vnější osudy, ale i na proměnu jejich vnitřní identity, která je ve stále větší míře ovlivňována negativním implicitním očekáváním ze strany příslušníků majoritní kultury. Jak v této souvislosti poznamenal americký sociolog Peter Berger: „Když je člověk přinucen hledět na sebe do zrcadla, které je vyrobeno tak, aby ho zobrazovalo jako potměšilou zrůdu, musí horečně hledat jiné lidi s jinými zrcadly, aby nezapomněl, že měl kdysi jinou tvář. Řečeno trochu jinak, lidská důstojnost je věcí sociálního souhlasu.“ (2003: 108).

S lehkou nadsázkou lze problémy, které řeší cizinec nebo cizinka „v cizí zemi“, srovnat s osudem hrdiny německé romantické novely sugestivně nazvané *Podivuhodný příběh Petra Schlemihla* (1981 [1814]). Její autor, Adelbert von Chamisso, byl rozpolcený člověk žijící na okraji dvou různých kultur. Jednalo se totiž o francouzského emigranta, který se v době napoleonských válek ocitl v Německu. Možná právě proto ve své knize realisticky a současně fantaskně popsal situaci mladíka, který v touze po společenské prestiži a bohatství nerozváženě prodal dáblu svůj stín. Petr Schlemihl byl díky penězům, jež získal tímto bizarním obchodem, zpočátku společensky úspěšný a všemi přijímaný člověk. Ovšem až do chvíle, kdy lidé odhalili jeho „jinakost“. Člověk bez stínu je totiž pro společenství lidí, kteří svůj stín mají, sociálně i lidsky nepřijatelný. Muž bez stínu totiž narušuje všemi sdílený přirozený řád a principiálně „odporuje uznávaným kategoriím a vyvolává odmítnutí“ (Gellner 1993: 17). Proto se od něj všichni bývalí přátelé odvracejí, vyhýbají se mu, pohrdají jím a přestávají mu důvěřovat. Ztráta stínu se totiž stává symbolem potencionálního nebezpečí, ztráty sounáležitosti a možnosti identifikace Petra s národem nebo etnickou skupinou. Příběh o Schlemihlovi navíc naznačuje, že přijetí cizinců a jejich integraci do hostitelské společnosti limituje odvěká touha lidí bránit hranice svého socio-kulturního řádu a snaha domorodců zamezit mísení vlastních a cizích kulturních kategorií a taxonomií.

Cizinci jsou proto z nativní perspektivy často považováni za sociálně „nečisté“, nepředvídatelné a sociálně „kluzké“ bytosti, které reprezentují ohrožující „bytí na pomezí“ a vyvolávají obavy z vyvolání nežádoucího chaosu. Jak v této souvislosti výstižně podotkl britský sociolog polského původu Zygmunt Bauman: „Kvůli nemilé, přitom však důvěrné vazbě ke stavu nejistoty, 'nečistota' klasifikací, mlhavost hraničních linií a propustnost

hranic je stálým zdrojem strachu a agrese, které neoddělitelně provázejí úsilí budovat a ochraňovat řád.“ (2004: 44). Také podle britské antropoložky Mary Douglasové mezi univerzální tendenci, uplatňovanou ve vztahu ke všemu, co narušuje vnitřní organizaci a kulturní logiku každé lidské společnosti, patří snaha eliminovat všechny „nebezpečné“, „nečisté“ neboli „nemístné“ kulturní prvky a komplexy (2014). „V chaosu neustále se měnících věmů si každý z nás vytváří stabilní svět, ve kterém mají objekty rozpoznatelný tvar, jsou lokalizované v prostoru, a mají trvalost. V procesu vnímání sami tvoříme přijímané podněty a jiné odmítáme. Pro nás jsou nejpříjemnější ty podněty, které nejjednodušeji zapadají do vzorce, který si vytváříme. K nejednoznačným podnětům máme tendenci se chovat, jako kdyby se zbytkem našeho vzorce ladily. Rozporuplné vzorce je tendence odmítnout.“ (Douglasová 2014: 74). To se týká i strategie uplatňované proti cizincům, kteří jsou spontánně považováni za „nemístný“, tedy i „nebezpečný“ element, neboť mohou již svojí existencí narušit normy, ideje a folktaxonomie místní společnosti. V průběhu dějin lidstva se strach z cizinců, a s nimi spjatého fenoménu něčeho „nečistého“, „nemístného“ a tedy i „nebezpečného“, promítl do celé řady strategií, jejichž cílem byla eliminace „těch druhých“. Cizinci se často ocitli a dodnes ocitají v situaci teritoriální nebo sociální izolace. Neblahou ukázkou strategie teritoriální izolace jsou instituce židovských ghatt nebo indiánských rezervací. Dalším typem řešení vztahu k cizincům je sociální izolace a kulturní distanc, které ale nejsou tak kruté jako teritoriální izolace. Příslušníci majoritní kultury v tomto případě akceptují přítomnost „těch druhých“ na svém území, ale programově omezují sociální interakci s cizinci jen na nezbytně nutnou dobu. Typickou ukázkou tohoto pragmatického postoje k cizincům žijícím na území České republiky jsou návštěvy, které naši obyvatelé podnikají do vietnamských obchodů, tržišť nebo restaurací. Dalším způsobem, praktickým ve jménu ochrany teritoriálních hranic a boje proti narušení domorodého kulturního řádu před „nemístným“ světem cizinců, je jejich fyzický odsun. Za absolutně nelidskou lze označit eliminaci cizinců prostřednictvím jejich fyzické likvidace, která neblaze vstoupila do dějin jako fenomén etnické genocidy (Soukup 2011).

Existují různá hlediska, která lze na analýzu současné evropské utečenecké krize uplatnit. V této studii ale neaspírujeme na rozbor ekonomických, politických, sociálních ani demografických důsledků příchodu cizinců do zemí Evropské unie. Cílem této studie je hlubší

zamyšlení nad probíhajícími migračními procesy skrze kategorie kultura a kulturní změna. Pojem kultura užíváme v jeho antropologickém smyslu jako označení třídy negenetických programů fungujících jako sdílený mentální software lidské mysli, který determinuje a limituje vzorce chování příslušníků určité společnosti. V průběhu existence lidstva si různé společnosti vytvořily široké spektrum kulturních technologií a adaptačních strategií, jejichž prostřednictvím přetvářely vnější prostředí i lidskou přirozenost. Z tohoto hlediska lze hovořit o pluralitě kultur, které se od sebe navzájem odlišují v čase a prostoru. Navenek kultury vystupují jako relativně autonomní a vnitřně integrované sociokulturní systémy zahrnující artefakty, sociokulturní regulativy (obyčeje, mravy, zákony, tabu) a ideje, které jsou sdíleny a předávány příslušníky určité společnosti. V případě kontaktu dvou odlišných sociokulturních systémů ale dochází k procesům kulturní změny, které označujeme jako akulturaci. Příčinou akulturačních procesů, které představují typ exogenní sociokulturní změny, jsou migrace lidí s odlišnou kulturou nebo difuze cizích kulturních prvků a komplexu.

Cizinci však mohou být také příčinou endogenní kulturní změny, jejíž zdroj je nutné hledat uvnitř sociokulturního systému. Hybnou silou endogenní kulturní změny jsou zejména vnitřní inovace a invence. Vzhledem k tomu, že v řadě západoevropských zemí existují teritoria obývaná po několik generací imigranty, kteří zde udržují zvyky a obyčeje spjaté s jejich původní kulturou, mohou tyto subkultury v průběhu času přispět k vnitřním proměnám majoritní kultury. Evropská unie se tak v současné době ocitla pod tlakem exogenní i endogenní kulturní změny. Exogenní změna je spjatá s akulturačním tlakem vyvolaným přílivem cizinců a neschopností zemí Evropské unie efektivně kontrolovat hranice schengenského prostoru. Zdrojem endogenní změny jsou dlouhodobě usídlené komunity cizinců, jimž politika multikulturalismu umožňuje na území, kde se nacházejí, praktikovat zvyky a obyčeje spjaté s jejich původní kulturou. Tyto komunity se ale za jistých okolností mohou stát teritorií, nad nimiž majoritní kultura ztrácí sociální kontrolu. Jako příklad lze uvést některé muslimy obydlené čtvrti ve velkých západoevropských městech, jejichž obyvatelé schvalují nebo přímo praktikují tradiční arabské právo šaría, které je v přímém rozporu s deklarací lidských práv. Situaci dnešní Evropy tak lze s lehkou nadsázkou srovnat se situací, v níž se na sklonku svého pádu nacházela Západořímská říše. Ta byla také vystavena intenzivní exogenní a endogenní kulturní změně.

Její severní hranice se ocitly pod tlakem migrujících germánských kmenů a uvnitř říše narůstal vliv trvale usídlených cizinců, kteří legitimně pronikli do institucionální struktury římského impéria a přispěli k jeho vnitřnímu rozkladu. Výsledkem bylo nejen vojenské vyvrácení Západořímské říše, ale také „smrt“ antické kultury na území západní Evropy.

Dnes je evidentní, že imigrační tok lidí vyvolaný v 50. a 60. letech 20. století vytvořil podhoubí pro šíření a uchovávání identifikačních znaků muslimské identity v Evropě. Na základě této skutečnosti v 90. letech minulého století začali kulturní antropologové prosazovat v rámci teorie kultury a výzkumů kulturní změny nový pojem, který přímo vysvětluje působení kulturních částic a komplexů na dálku. Jedná se o kategorii „transnacionální migrace“, která je jako gnoseologický nástroj stále více užívána při výzkumu současných migračních procesů. Konkrétně jde o analýzu vzniku transnacionálních sociálních polí propojujících původní a nová místa pobytu přistěhovalců. Výzkum transnacionální migrace umožňuje odhalit působení paralelních procesů začleňování se do přijímající společnosti a udržování přeshraničních sociálních vazeb, jejichž prostřednictvím si transmigranti souběžně budují a udržují dva různé domovy i dvě alternativní kulturní identity (Szaló 2007).

Klíčovou kategorií při popisu, klasifikaci a interpretaci transkulturní migrace je fenomén označovaný jako „transmigranti“. Tímto pojmem jsou označováni přistěhovalci, kteří nerezignují na udržování sociálních vztahů, které je propojují s místem jejich původu a umožňují jim nevzdat se svých původních kulturních a etnických identit (Szaló, 2007). Významnou gnoseologickou kategorií umožňující nový pohled na migrační procesy je také pojem „transnacionální praktiky“, vnímající participaci na transnacionálních sociálních polích jako prostor otevřený nejen pro transmigranty, kteří se pravidelně pohybují mezi svým původním a novým domovem, ale také pro subjekty, kteří realizují nejrůznější politické, ekonomické a kulturní transnacionální aktivity nepravidelně, nebo dokonce vůbec přistěhovalci nejsou (Szaló 2007). Pojem transnacionální migrace je jako gnoseologická kategorie dvojdimenzionální. Umožňuje totiž současně provádět jak výzkum strategií, jejichž prostřednictvím migranti udržují kontakty se svým původním domovem, tak i praktik a procesů začleňování přistěhovalců do sociokulturního prostoru hostitelské země. Z této perspektivy můžeme paralelní existenci dvou domovů vnímat a interpretovat jako příznak nových podob světového sociokulturního řádu

a atribut „schizofrenního“ začleňování se cizinců do evropské společnosti.

Provedeme-li vědeckou reflexi první fáze příchodu muslimských přistěhovalců do Evropy, konkrétně do poválečného západního Německa, skrze prizma transnacionální migrace je evidentní, proč plány s „dočasně“ přivezenou pracovní silou selhaly. Velká část cizinců totiž z Evropy nemínila odejít a také neodešla. Přistěhovalci, kteří měli v dějinách moderní Evropy dočasně sehrát roli levné pracovní síly, využili svých nepřerušovaných kontaktů s domovem k tomu, aby do nové „zaslíbené země“ přivezli také své přítelkyně, manželky i příslušníky širší rodiny. V období, kdy byli turečtí dělníci v německém prostředí sami, svůj původní životní styl spjatý s islámskou kulturou praktikovali převážně v rámci ubytoven, které jim byly ze strany zaměstnavatelů přidělené. Tato situace se změnila po příchodu jejich rodinných příslušníků, což bylo impulzem k tomu, aby přistěhovalci revitalizovali svůj původní kulturu a učinili z islámu a jeho praktik plnohodnotnou součást svého každodenního života. Svým původem islámské rodiny začaly postupně preferovat tradiční muslimské zvyky a obvyčeje spjaté s jejich původním domovem, což se promítlo do stravování, oblečení, stylu života i praktikování pravidelných modliteb. Na existenci islámských subkultur flexibilně reagovaly nabídkou svých produktů obchody, kavárny, restaurace i řeznictví. Stále viditelnější byla také snaha aktivních vyznavačů islámu vybudovat pro svoje náboženství širší materiální a institucionální základnu, jejíž symbolem se stala výstavba mešit. K revitalizaci a šíření hodnot a norem islámské kultury přispěli také muslimští aktivisté organizující široké spektrum kulturních, vzdělávacích a sportovních volnočasových akcí.

Zamyslíme-li se nad proměnami islámských komunit na území Německa z dlouhodobější časové perspektivy je evidentní, že zde byla první generace přistěhovalců radikálně vytržená z přirozeného kontextu své původní kultury. S jistou nadsázkou lze konstatovat, že se muslimská rodina v širším kontextu evropské kultury cítila možná jako rodina Eskymáků v Africe. Islámští přistěhovalci se ocitli v náročném sociální situaci, jejíž součástí byl kulturní šok. Příchodem do Evropy ztratili původní vlast, její kulturu i geografické území se vším, co k němu patří, tj. podnebí, přírodní prostředí, architekturu, institucionální zázemí, tradiční sociální organizaci, kulturní historii, jazyk, nativní sociální síte i příbuzenskou strukturu. Na úrovni psychiky jednotlivce imigrace vyvolala v nitru člověka chaos a destrukci pojetí sebe sama. Pro imigranty se tak nové místo

a nový domov stal epicentrem ambivalentního jednání. Prostřednictvím hlubokého vztahu k islámskému náboženství si ale muslimové dokázali udržet neustálou symbolickou soudržnost se svým duálním domovem ve své původní vlasti. Z hlediska vývojových proměn muslimských komunit je zajímavá druhá generace přistěhovalců, kterou reprezentují děti, které přicestovaly do Evropy společně se svými matkami ještě v raném věku. Dnes tito lidé patří do kategorie dospělých lidí. Svůj pobyt v hostitelské zemi a integraci do cizí společnosti dodnes vnímají biculturně, neboť mají pocit, že se pohybují ve dvou dimenzích vzájemně odlišných kulturních modelů chování. Na jedné straně úspěšně absorbují kulturu majoritní společnosti, ale souběžně se emocionálně vyrovnávají se sociálním statutem „těch druhých“ a osudem lidí do velké míry předurčených k životu ve střední a nižší vrstvě.

Ve zcela jiné životní situaci se ocitly jejich děti, reprezentující třetí generaci imigrantů, jejíž příslušníci již absolvovali povinnou školní docházku a dobře znají kulturní vzorce majoritní kultury. Podle tradičních prognóz se již mělo jednat o lidi, kteří budou do většinové společnosti dokonale asimilovaní, avšak reálný výsledek jejich skutečné kulturní kompetence je překvapující. Například z dětí, které se již narodily na území dnešního Německa, jen jedna čtvrtina dobře ovládá německý jazyk. Příčiny tohoto stavu, podle názorů odborníků, souvisí s odlišnými přístupy k mezilidským vztahům a uzavírání manželských svazků. Údajně 84% matek má tendenci zprostředkovat svým synům nevěsty svým původem pocházejících nebo přímo dovezených z Turecka. Tyto ženy většinou neovládají německý jazyk a v rámci muslimských komunit nemají ani tendenci do budoucna zlepšit svoji jazykovou kompetenci. Třetí generace přistěhovalců tedy rozhodně není plně asimilovaná, a co více, má narůstající tendenci hledat svoji identitu v zemi svého původu. Z tohoto hlediska se nelze divit tomu, že v posledním desetiletí vzrostl vliv a působnost extrémistických muslimských skupin, které nesou zodpovědnost za mnoho aktů individuálního nebo organizovaného násilí a brutálního teroru, který je programově zaměřen na občany Evropské unie. Připomeňme si bombové útoky na vlaky v Madridu (2004), v metru a linkovém autobuse v Londýně (2005) nebo teroristické útoky v Paříži (2015), Bruselu (2016) a Berlíně (2016).

V této souvislosti si je ovšem nutné uvědomit, že významný podíl na proměnách postojů různých generací přistěhovalců k hostitelské zemi má sociální kontext. První generace

přistěhovalců pociťovala ve vztahu k zemi, která je přijala, především vděčnost a vizi lepší budoucnosti, neboť „přišli do lepšího“. U druhé generace pocity vděčnosti ustoupily do pozadí, neboť tito lidé své sociální postavení stále více konfrontovali s podstatně vyšším ekonomickým potenciálem a lepší životní úrovní příslušníků majoritní kultury. Třetí generace, jejíž příslušníci obvykle vyrůstali v sociálně slabých a teritoriálně vyloučených komunitách, již nepociťují ve vztahu k hostitelské zemi vděčnost, nýbrž frustraci vyrůstající z toho, že v dané společnosti představují tu nejnižší vrstvu. Narůstající sociální frustrace je velmi nebezpečná zejména v multikulturním prostředí relativně uzavřených městských ghett, jejichž obyvatelé programově odmítají politiku integrace nebo asimilace do většinové společnosti a revitalizují v nových podmínkách tradiční zdroje a principy islámské kultury, jako je například právo šaría. Tato skutečnost ale vyvolává spousty potencionálních a reálných konfliktů mezi přistěhovalci a domorodci. Všeobecným normativním základem soužití lidí v Evropské unii je totiž respekt k principům obsažených v *Deklaraci lidských práv* a důraz na principy demokracie. Ta klade důraz na to, že lidské společnosti jsou „řízeny zákony, které vytvářejí občany, a ty mají ve veřejném životě větší váhu, nežli jakékoliv jiné donucování“ (Todorov 2011: 174). Proto když cizí kulturní zvyky a tradice odporují základním hodnotám evropské demokracie, měl by být zákon nadřazen nad importované kulturní odlišnosti. Výstižně a jednoznačně je tento postoj formulován ve *Všeobecné deklaraci UNESCO o kulturní diverzitě* (2001): „Nikdo se nesmí dovolávat kulturní diverzity za účelem porušení lidských práv zaručených mezinárodními právy či omezování jejich rozsahu.“ (Todorov 2011: 94).

Podle varovné zprávy Institutu pro ekonomii a mír (IEP) se sídlem v Sydney a pobočkami v Londýně a v New Yorku z roku 2014 věnované nárůstu počtu teroristických útoků, se uvádí, že teroristické útoky zabily v roce 2013 celkem 17 958 lidí. Terorismus spjatý s islamismem každým rokem zesiluje. Je zřejmé, že za většinou útoků stojí Islámský stát, pobočky Al-Kaidy, afghánský Talibán a nigerijská Boko Haram. Uvedené organizace spojuje příklon k radikálnímu, teroristicky orientovanému islamismu a dodnes jsou zdrojem výhrůžek proklamujících útoky na země Západu (John 2014).

Co je na celém případě zarážející, je skutečnost, že část seskupení teroristických organizací tvoří představitelé právě druhé a třetí generace přistěhovalců. Při analýze faktorů, které stojí za agresivními útoky jednotlivců

- a teroristických skupin, jsme dospěli k názoru, že významnou roli v jejich přiklání se k radikálnímu islamismu sehrály kulturní vykořeněnost a psychická desintegrace dětí, které se narodily přistěhovalcům v prostředí, které podporovalo vznik zdvojené kulturní identity. Slovy francouzského sémiotika a antropologa Tzvetana Todorova: „*Nikoliv náhodou rekrutují islámisté své bojovníky především v Evropě, mezi muslimy, kteří se tu už narodili – jejich rodiče či prarodiče, přistěhovalci, určitou kulturní identitu měli, kdežto oni si nějakou musí vytvořit – neosvojili si ani kulturní identitu země, odkud jejich rodiny přišly, ani té, která je přijala.*“ (2011: 114). V této souvislosti ale považujeme za důležité zdůraznit, že při hledání příčin narůstajícího nebezpečí teroristických útoků a potenciálního střetu Orientu a Okcidentu, je nutné se vyhnout zjednodušujícím vysvětlením. Například nelze islám označit za jediný faktor determinující, stimulující a limitující chování muslimských společenství, která se navíc od sebe v mnoha historických, teritoriálních, jazykových i kulturních aspektech odlišují. Není také možné zjednodušeně ztotožňovat islám s islamismem nebo mechanicky islamismus vnímat jako terorismus. Islamismus sice může ve své vyhrčené a radikální podobě prostředky typické pro terorismus používat, ale není to jediná cesta, jíž může své politické cíle a ideologické zájmy prosazovat (Todorov 2011: 216–217). „*Uvedená zjednodušení jsou nejen klamná, jsou škodlivá – miliardu muslimů tak vhnáme do rukou pár tisíc islamistů a všechny je podezíráme z terorismu.*“ (Todorov 2011: 217).

Přistěhovalce, jako aktivní jedince v průběhu svého života prochází řadou nových sociálních zkušeností, jejichž součástí je osvojování si statusů a rolí, které formují jeho identitu. Na resocializaci imigrantů měly významný podíl vedle profesních a vzdělávacích institucí také místní sekundární sociální skupiny a masmédia, která šířila kulturní ideje, normy a hodnoty majoritní společnosti. V podmínkách muslimských domácností ale i nadále přetrvával vliv tradiční islámské kultury a s ní spjatých náboženských tradic, vzorců chování a myšlení. Děti cizinců, dnes již dospělých jedinců, tak byly vystaveny kulturně dvojdimenzionální socializaci a enkulturaci.⁶ To ve svých důsledcích vedlo ke zformování biculturní identity, která měla následně zásadní vliv na jejich osobní i kulturní identitu. Jádrem biculturní existence dětí přistěhovalců se stalo řešení komplikované otázky, s kým se vlastně mají identifikovat a do které skupiny patří. Proces začleňování se do kultury z hlediska biculturní perspektivy není jednoduchý. Zvláště, když se jedná o střet výrazně odlišných kultur a vzájemně rivalitních náboženských systémů.

Zdrojem vnitřních pochybností v člověku, při hledání jeho kulturních kořenů a formování osobní identity jsou (1) jazyková a kulturní bariéra, (2) nedostatek sdílených zájmů s příslušníky majoritní kultury, (3) prezíravost okolí, (4) náročný a proměnlivý sociální život a kulturní kontext a (5) odlišný mentální kulturní software, který užívají příslušníci odlišných kultur k deskripci a interpretaci světa, který je obklopuje. Do třídy elementů způsobujících negativně rozporuplné pocity v duši je možné zařadit i nižší ekonomický status rodin

přistěhovalců. O to více překvapující je ale zjištění, že podle dosavadních záznamů a specifikací teroristických aktivistů, můžeme s určitostí tvrdit, že teroristické skupiny tvořili i muslimští nadšenci pocházející z finančně zajištěných rodin, které jim právě během pobytu v evropských zemích zabezpečily plnohodnotné kvalitní evropské vzdělání. V této souvislosti tehdejší integrační politika západní Evropy byla skutečně ze strany jejich stoupců rozhodně podceňována, proto si vyžaduje do budoucna minimalizovat rizika a to na základě důkladně zvážených a zodpovědných státoprávních rozhodnutí. Při řešení problémů spjatých s existencí pluralitních multiethnických společností se ale musíme vyvarovat diskriminace, vylučování nebo izolace jednotlivých kultur nebo subkultur. „*Nejde o to izolovat muslimy v jejich náboženské identitě, nýbrž o to, jednat s nimi se stejnou úctou jako se všemi ostatními příslušníky společnosti ... bez elementárního začlenění do společenské smlouvy je jedinec odsouzen k životu a doháněn k násilnému jednání.*“ (Todorov 2011: 218) Cílem imigrační politiky a s ní spjatými právními a institucionálními kroky řešícími vztah odlišných kultur existujících v rámci jednoho státního útvaru, by tedy neměla být asimilace „těch druhých“ většinovou kulturou. Mnohem konstruktivnější je „*respektování menšin a jejich začleňování do rámce zákonů a občanských hodnot společných všem*“ (Todorov 2011: 217).

ZÁVĚR

Jedním z cílů této studie bylo zasadit současné migrační procesy do širšího kontextu fenoménu označovaného jako transnacionální migrace. Již příchod a následné usazení první generace muslimských přistěhovalců v Evropě lze označit za impuls, který přispěl ke zrodu současné exogenní i endogenní kulturní změny probíhající v zemích Evropské unie. Muslimští imigranti sice fyzicky opustili svou vlast, ale součástí jejich psychiky se stala transnacionální kognitivní mapa zahrnující existenciální ambivalenci způsobenou dvojí identitou. Tito lidé byli i nadále identifikováni s muslimskými hodnotami svého původního domova, ale současně si aktivně osvojovali ideje a normy kultury hostitelské země, které byly podmínkou jejich přežití. Tato mentální biculturalita a zdvojená kulturní identita přetrvávala v různě modifikované podobě i u druhé a třetí generace přistěhovalců.

Muslimové žijící v Evropě prostřednictvím široké škály moderních informačních a komunikačních technologií i nadále aktivně udržují příbuzenské, osobní a pracovní kontakty se zemí svého původu, čímž utvářejí sociální sítě a společné vazby mající podobu transkulturního mostu spojujícího dva kulturně odlišné světy. Mnoho Muslimů žijících v Evropě se tak ocitá v paradoxní situaci. Na jedné straně si zde chtějí vybudovat nový a stálý domov, ale současně ve svém podvědomí touží po kulturní revitalizaci a návratu ke svým identickým kořenům. Na racionální úrovni řeší jako prioritu ekonomické zabezpečení svých potřeb a pokouší se najít zaměstnání, které jim zajistí sociální, zdravotní, důchodovou jistotu. Současně se snaží poskytnout svým dětem dostatečné vzdělání

⁶ V průběhu socializace si jednotlivci osvojují sociální role, zatímco se socializací spjatý pojem enkulturace slouží k označení nabývání kulturní kompetence. Jedná se o vzájemně spjaté procesy, které je možné oddělit pouze v rovině teoretické abstrakce.

a zvýšit tak šanci na jejich uplatnění v hostitelské zemi. Mnoho z nich ale život v cizí kultuře vnímá pouze jako dočasné řešení, jako určitý únik před sociálně, politicky nebo ekonomicky nepříznivými podmínkami v jejich původní vlasti. Skutečnost, že nezanedbatelné množství muslimských přistěhovalců sní o návratu do rodné země nebo o revitalizaci vlastní kultury v hostitelské zemi, se podílí na tom, že přistěhovalci v sobě nepotlačují svojí původní kulturní identitu a ani netouží asimilovat do cizího kulturního systému. Imigranti jen „povrchně“ integrují a to často pouze tak, aby dosáhli svých osobních záměrů a úspěšně ekonomicky přežili v hostitelské zemi. Z této skutečnosti se postupně rodí duální osobní identita mnoha přistěhovalců. Původní muslimská kulturní identita se na úrovni jedince postupně transformuje na biculturní identitu. Ta v sobě kromě původního bazálního kulturního jádra a s ním spojenými vzorci chování a myšlení, zahrnuje také kulturní modely a normy hostitelské kultury. K proměnám identity ale pod vlivem migrací, narůstající celosvětové ekonomické integrace a globalizace dochází nejen na úrovni jednotlivců, ale také na úrovni národní identity, která se transformuje v identitu transnacionální. Transnacionální identita, která svými principy a podstatou přesahuje národní identitu, proměňuje vztahy národní loajality a lokální solidarity směrem

k idejím kosmopolitismu. Ten programově respektuje kulturní pluralitu založenou na sdílené a respektované univerzální normě a prosazuje princip rovnosti všech lidí (Szaló 2007, Todorov 2011).

Skutečnost, že se Evropa ocitla pod vlivem globalizace, migračních procesů ale neznamena, že by se země Evropské unie měly vzdát principů, zásad, hodnot a norm, které si jejich občané legitimním způsobem zvolili za základ svého života. Slovy Tzvetana Todorova: „*Abychom mohli s ostatními jednat spravedlivě, nesmíme upouštět od svrchovanosti lidu, svobody jedince, uplatňování stejných práv pro všechny či uznávání plurality lidských společností, ale musíme na ně naopak klást větší důraz.*“ (2011: 216). Ostatně již samotný vznik Evropské unie a formování podstaty její identity byl založen na ochotě jednotlivých členských zemí zříci se při řešení sporů násilí, řídit se společnou normou, disponovat stejnými právy a respektovat pluralitu a kulturní rozmanitost. Evropskou identitu netvoří jedna společná kulturní kolektivní paměť, ale schopnost komplexně zahrnout kulturní pluralitu do jednoho sdíleného širšího rámce a nastolit tak nový typ solidarity a vzájemnosti. Nová rodící se evropská identita tak vyrůstá z umění přijmout a respektovat pluralitu jako podstatu i formu vzájemného soužití různých evropských národů a kultur.

LITERATURA

- Bauman, Z. (2004). Individualizovaná společnost. Praha: Mladá fronta.
- Berger, P. L. (2003). Pozvání do sociologie: Humanistická perspektiva. Brno: Barrister.
- Disman, M. (2002). Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Douglasová, M. (2014). Čistota a nebezpečí: Analýza konceptu znečištění a tabu. Praha: Malvern.
- Eriksen, T. H. (2007). Antropologie multikulturních společností. Praha: Triton.
- Eriksen, T. H. (2008). Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha: Portál.
- Gellner, A. (1993). Národy a nacionalismus. Praha: Hřibál.
- Georges, E. (1990). The Making of a Transnational Community: Migration, Development and Cultural Change in The Dominican Republic. New York: Columbia University Press.
- Greenhillová, K. M. (2010). Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy. Ithaca: Cornell University Press.
- Hall, S. (1992). The Question of Cultural Identity. In Hall, S. – Held, D. – McGrew, T. (eds.). Modernity and Its Futures. Cambridge: Polity Press, 273–325.
- Chamisso, A. von (1981). Podivuhodný příběh Petra Schlemihla. Praha: Odeon.
- John, Radek. (2014). Dramatický nárůst počtu teroristických útoků i jejich obětí. Retrieved from <http://www.securitymagazin.cz/zpravy/dramaticky-narust-poctu-teroristickyx-utoku-i-jejich-obeti-1404043369.html>
- Köpplová, P. (2015). Vy sice máte hodinky, ale my máme čas, věří Afgánci. Forum: Časopis Univerzity Karlovy 32, 46–51.
- Mason, D – Rex, J. (eds.). (1986). Theories of Race and Ethnic Relations. London: Macmillan.
- Narayan, K. (1993). How Native s Native' Anthropologist? American Anthropologist 95, 3, 671–686.
- Olwing, K. F. (1993). Global Culture, Island Identity. Chur: Harwood Academic Publishers.
- Pamuk, O. (2001). The Anger of the Damned. New York: Review of Books.
- Schutz, A. (1944) The Stranger: An Essay in Social Psychology. American Journal of Sociology 49, 6, 499–507.
- Smith, A. D. (1993). National Identity. Harmondsworth, Penguin 1993.
- Soukup, V. (2011). Antropologie: Teorie člověka a kultury. Praha: Portál.
- Szaló, C. (2007). Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich. Brno: CDK.
- Todorov, T. (2011). Strach z barbarů: Kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Turner, V. W. (2004). Průběh rituálu. Praha: Computer Press.